

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	1
1.1. A média fogalma	3
1.1.1. A média szó meghatározása	3
1.1.2. A média rövid története	3
1.1.3. A média, mint üzleti, lélektani, tekintélyi metaérték	4
1.2. Műfajismertető	5
1.2.1. A sajtó műfajai	5
1.2.2. A rádió műfajai	7
1.2.3. A televízió műfajai	8
1.3. Multimediális műfajok	9
2. A médiumok mai szövegeinek összevető elemzése	10
2.1. A hírek ismertetése	10
2.2. Elvárásaink a szövegekkel szemben	17
2.3. Szinkrón összevető elemzés	18
1.3.1. Mondattani sajátosságok	18
1.3.2. Szövegtani sajátosságok	20
3. Összegzés	29
4. Kitekintés (A sajtó nyelve a változás tükrében).....	31
4.1. A Világposta című lap bemutatása	31
4.2. A szöveg leíró bemutatása	35
4.2.1. Mondattani sajátosságok	35
4.2.2. Szövegtani sajátosságok	36
4.3. Történeti összevető elemzés	41
Irodalomjegyzék	42

1. Bevezetés

A szakdolgozatom témája a média nyelvének mondattani, illetve szövegtani sajátosságainak bemutatása. Célkitűzésem, hogy a mai média különböző műfajaiban megjelenő szövegeit összehasonlítsam. Egy szinkrón elemzés során a mondattani és a szövegtani jellemzőket emelem ki a sajtó, a rádió és a televízió azonos témájú szövegeiben. Majd egy történeti kitekintőt teszek, s melyben a vizsgálatomat kiterjesztem a korabeli és a napjainkban megjelenő sajtó összevetésére.

A tanulmányomat a média szó meghatározásával kezdem. A média rövid történeti áttekintését és a média jelentőségéről, értékéről szóló fejezeteket érdekességnek szánom, hiszen ez a nyelvészeti vizsgálathoz nem kapcsolódik szorosan. Fontosnak tartom az elemzésre kerülő szövegeket műfajaik alapján is meghatározni. A szövegek más-más műfajok hírei, a sajtó, a rádió és televízió hírei, ezért ügyelnem kell ezek specifikus tulajdonságaira.

Ezek után következik a szövegek nyelvészeti szempontú vizsgálata. 2004. október 27-én megjelent egy hír a fűszerpaprika-termékek betiltásáról. A sajtó, a rádió és a televízió is több napig foglalkozott a témával. Az elemzésem arra irányul, hogyan jelenik meg ez a hír a média különböző műfajaiban. Egy jelentősebb napilap, a Népszava hasábjait vettem szemügyre, majd két kereskedelmi rádióadó híreinek szövegét és egy ismert televíziócsatornán elhangzott esti híradást rögzítettem. A hangzó anyagok lejegyzése önkényesen történik, a mondattani elemzés is ennek megfelelően alakul. Szándékomban áll mindhárom hírt egybevetve elemezni mondattani és szövegtani szempontból. Mielőtt ezt megtenném, fölvezetem elvárásaimat a szövegek jellemzőivel kapcsolatban, hogy később látható legyen ezeket mennyire igazolják az elemzések eredményei. Az is érdekes, hogy ezeket mennyire igazolják az elemzések eredményei. Ezután röviden összegzem eredményeimet, és megemlítem azokat az elemzési szempontokat, témákat, amelyekkel még ki lehetne bővíteni az általam végzett vizsgálatot.

A következő részben, – ahogy említettem, – kibővítem a vizsgálatom egy történeti aspektussal. A Népszava hírét összehasonlítom egy 1937-es lap, a Világposta egyik cikkével. Bár ez a megközelítés akár önálló vizsgálat is lehetne. Érdekes lehet rávilágítani arra, hogy a média nyelve változott-e a közel hét évtized során. Abban biztosak lehetünk, hogy ha történt is módosulás a média nyelvében, az nem nagy mértékű. Először a korabeli lap kiválasztott hírének nyelvészeti sajátosságaira vonatkozó észrevételeimet gyűjtöm össze, majd a napjainkban megjelent sajtó cikkére vonatkozóval vetem össze.

A következőkben tehát elsőként ismertetem a média szó jelentését, majd egy rövid történeti áttekintést nyújtok. Ezután következik a dolgozatom fő témájaként a leíró-összevető, majd kitekintésként a történeti-összevető elemzés.

1.1. A média

1.1.1. A média fogalma

Bakos Ferenc az Idegen szavak és kifejezések szótárának legújabb 2002-es kiadásában a média szónak két értelmezését is adja. Az első meghatározás szerint latin szó, a nyelvtudományban használt zöngés zárhangokat jelöli. (Bakos 2002: 529)

A második megfogalmazás szerint angol szó, amely a latinból került át, adatátviteli közeg(ek)et, eszköz(ök)et jelöl, illetve a tömegtájékoztatási eszközöket. Egészen pontosan az újságok, a rádió, és a televízió. Ma már az egyre népszerűbb Internet is a médiumok közé sorolható.

Fölvívja még a figyelmünket a szótár arra, hogy a „média” a latin „médium” szó többes száma, ezért a magyar többesjellel is ellátott „médiák” alak alkalmazását kerüljük.

1.1.2. A média rövid története

A média a tömegkommunikációs eszközök és intézmények összessége. Történetileg az első tömegközlési eszköz az iparszerűen előállított könyv, amely már – ellentétben a kézzel írott, másolt kódexekkel – szinte tetszőleges számú olvasóhoz juthatott és jutott is el. Guttenberg találmánya, a mozgatható betűs nyomtatás egy teljesen új társadalmi környezetet teremtett a XV. század közepén, létrehozta a nagyközöniséget. Ez a nagyközöniség lett a befogadó közege a következő nagy hatású tömegközlési eszköznek, a XVIII. század elejétől megjelenő újságnak. A nyomtatási technológiával létrehozott tömegközlési eszközök mellé a XIX. század elején pedig az elektromágneses hullám csatlakozott. A rádiózás az I. világháború után, a televíziózás a II. világháború után tömegesen elterjedt a világon. Magát a médiát azóta osztjuk ketté a nyomtatott, illetve az elektronikus média alrendszerekre. A tömegkommunikációs eszközök tartománya a technológiai fejlődés függvényében folyamatosan bővül, a digitális műsorszórást alkalmazó rádiókat és televíziókat, valamint a

számítógép-hálózatokat az új elektronikus média kifejezéssel választjuk el a korábbi elektronikus médiumoktól.

1.1.3. A média, mint üzleti, lélektani, tekintélyi metaérték

A hírlap, a rádió- vagy tévéműsor már-már azonos az aurájával. Olykor az emberek nem is az adott műsort nézik, hanem a közkedvelt csatornát. Illik tudni, ami ott történik. A társasági élet tárgya is mindinkább már ez: valamely állandó szereplő frizurája, bakija. A hajdani görögök sutoroghattak így az Olümposz lakóiról, mint a tévénézők a műsorok főszereplőiről.

A nyilvános beszédekbe olykor beszűrődnek a „tolvajnyelv rétegei”: a diáknyelv, a jassznyelv, az argó, a divatnyelv, börtönnyelv. A leghétköznapibb, legártatlanabb szó is hamar nyerhet új jelentést. Mire fölfedezik, „betiltják”, már rég más jel, más szó vette át a szerepét.

A napi sajtó az emberiség közizlését és közvéleményét is tükrözi. Természetszerűleg nem csak az olvasók számára, hanem az olvasókról is fontos híradásokat közöl.

A társadalom nagyobb része hajlamos azokat a televízióműsorokat nézni, amelyekben nagyobb a szenzáció, a botrány. Az emberek azokat a lapokat vásárolják meg leginkább, amelyeknek a címlapján egy nagy hírértékű cím vagy kép szerepel. A megfogalmazás, a mondatok szerkesztése meghatározó, hiszen nem mindegy, melyik szó kerül a mondat elejére, hangsúlyos helyre. A jó cím figyelemfelkeltő, magára vonja az olvasó figyelmét. A következő újsághír címe és alcíme például nagy hatást válthat ki a befogadóban:

„Májrákot is okozhat a mérgező adalékot tartalmazó törökbors

Betiltotta mától a fűszerpaprika árusítását és használatát a kormány”

A mondatok hangsúlyos helyére olyan szavak kerülnek, mint a „Májrákot is okozhat” vagy „Betiltotta”, amelyek az embereket megijesztenek, megdöbbennek. Ezért figyelemmel kísérik a hír további részeit. A globális kohéziót biztosító címet és más szövegkohéziót teremtő eszközöket természetesen a dolgozatomban elemző fejezeteiben részletesebben megvizsgálom. Az üzleti aspektuson túl ezek már a nyelvészeti vizsgálathoz is kapcsolódnak.

Az alábbiakban a sajtó, a rádió, és a televízió műfajait ismertetem, illetve az elemzésre választott szövegeket sorolom be a megfelelő műfaji kategóriába.

1.2. Műfajismertető: a sajtó, a rádió és a televízió műfajai

1.2.1. A sajtó műfajai

Bernáth László Új műfajismeret című művében olvasható, hogy Gombó Pál az egyes műfajok egymásra hatását és ilyen módon való formálódásukat vizsgálta. A sajtó műfajai két fő csoportra oszlanak. Ez a két csoport a modern sajtó funkciói szerint különül el. (Bernáth: 2002: 30)

1. Tájékoztató műfajok: a tényeket mondják el, tájékoztatják a világot.
2. Véleményközlő műfajok: elmondják a tényeket és azt, hogy mit gondoljunk róluk. Elemzik és magyarázzák a világot.

A **tájékoztató** műfajon belül:

- A híreknek van a legnagyobb irodalma. Ez az alpműfaj. Több fajtáját különböztetik meg:
 - A mínuszos hír: amely nem jelenhet meg önállóan a lap felületén. Nincs címe, és a gyűjtő rovatban olvasható.
 - A címes hír: az a hír, amelynek címe van, de terjedelmes írás. Több benne az informatív anyag, méretének ellentmondva a lap legfontosabb híre.
- Az információ: az a kör, amelyből meríti a bázist, heterogén.
- A tudósítás: csak a híreket tartalmazza, még a sorok között sem lehet véleményt olvasni.

Vannak bizonyos műfajok, amelyek a véleményközlő és tényközlő műfajok között helyezkednek el. Az **átmeneti** műfajok ismertetése a következő:

- Az interjú: kettős informálást nyújtó, az alanyára koncentráló, aszimmetrikus dialógus, amelyben a kérdező egyenrangúságát szakmai és tárgyi felkészültsége, empátiája és céltudatossága teremti meg.
- A riport: nem elemez, hanem ábrázol. A riportert a véleményét gyakran sejteti, sugallja.

A **véleményközlő** műfajok az értelmezés és meggyőzés szándékával, a sajtóban nyilvánosságra hozott véleményeket fejtik ki. Csoportjai a következők:

- Hírmagyarázat, kommentár: bizonyos tényt újabb tények felsorakoztatásával, tárgyyszerűen magyaráz. Kicsi a két műfaj közti különbség. A kommentár személyesebb hangú, mint a hírmagyarázat.
- Vezércikk: ez ma már eredeti formájában nem szerepel, mert a belső oldalon található. Nem csupán a szerzője véleményét fejt ki, hanem a szerkesztőség álláspontját is kifejezi.
- Belső cikk: szubjektív műfaj. A lap hírhez való viszonyát írják meg a belső cikkben.
- Vitacikk: A szerző olyan témában vitázik, amely megjelent már abban a lapban. Nagyon fontos a vita etikájának szem előtt tartása.
- Kolumna: ritkán használt műfaj. Politológusok, szociológusok írják. Egy teljes oldal terjedelmű szöveg.
- Esszé: értekezés. A művelt nagyközönségnek szól.
- Glossza: más néven széljegyzet, az emberek véleményét formálja. Kritikai műfaj. Ironikus, gúnyos hangú, rövid terjedelmű. A végén csattanóval zárul.
- Műkritika: létrehozott produktum kritikáját mutatja, az olvasó véleményét formálja.
- Recenzió: a műkritika egyik válfaja. Nem elemző igénnyel, hanem ismeretterjesztő, tájékoztató jelleggel szól.
- Nekrológ: egyfajta életnek az értékelését szolgálja. Vélemény, egyoldalú pályakép egy adott ember életéről.
- Tárca, jegyzet, karcolat: ezen műfajokban az irodalmi eszközöknek kitüntetett szerepe van.
- Nyílt levél: vélemény kifejezésére, vagy meggyőzésre használják. A nyilvánosságra tartozó írás, levél formában.
- Kroki: francia eredetű szó. Vázlatos rajz, a karcolat műfajához hasonlít. Mindig humoros.
- Humoreszk: irodalmi eszközökkel élő humoros alkotás. Híresek a Karinthy család írásai.
- Pamflett: rendkívüli gúnnyal és lejárató szándékkal bíráló írás.

Az általam elemzett újságcikkek a tájékoztató műfajon belül helyezhetők el. A Világposta nevezetű lap Csillagvilág mesterséges égbolton című írása méretét tekintve terjedelmes szöveg, két oldalt foglal el az újságban. Az újságcikknek van címe. A hír tudományos témájú, képek illusztrálják, illetve a képeknek vannak képcímei.

A Népszavában megjelent hírek szintén van címe, alcíme, amely a cím fölött szerepel. Az újságot jelentős részét elfoglalja az illusztrációval, keretes hírekkel ellátott cikk. Ezek az írások személyes véleményt nem tartalmaznak, csak a tényeket. Az írott szövegeket szabályosan felépített mondatok alkotják, és gondos szóválasztás jellemzi. Szemben a beszélt szövegekkel, amely rögtönzött, azonnali fogalmazású. Szövegalkotása lazább szerkezetű.

1.2.2. A rádió műfajai

A sugárzott műsorok témakörei szerint beszélhetünk egyprofilú rádióról (amely egy témakörben sugároz műsorokat, pl.: könnyűzenét, híreket), illetve többprofilú, azaz vegyes rádióról. A többprofilú rádióban az alábbi műsortípusok fordulhatnak elő:

- hír, információ, krónika, politikai jellegű műsorok,
- hirdetés, reklám,
- zenei műsorok,
- beszélgetős műsorok,
- réteg-, korosztályi (gyermek-, ifjúsági, nyugdíjas-) műsorok,
- kisebbségi, vallási műsorok,
- szociálpolitikai (hátrányos helyzetűeknek szóló) műsorok,
- tudományos-ismeretterjesztő műsorok,
- művészeti-irodalmi műsorok,
- szórakoztató műsorok, vetélkedők,
- sportműsorok,
- magazinműsorok,
- szolgáltató műsorok,
- folytatásos műsorok.

A rádiós műfajok lehetnek írott anyagot megszólaltató műfajok (pl.: hír, jegyzet, glossza, levél, ismeretterjesztő előadás), illetve olyan hangos anyagok (elsődleges rádiós műfajok), amelyek közvetlenül a rádió számára készülnek (pl.: interjú, tudósítás, riport, vitaműsor, beszélgetés, játék, telefonos műsor).

Azok a korpuszok, amelyeket a dolgozatomban további részében elemezni fogok, a hír műsortípusába, műfajába tartoznak. Az egyik rádiós hír rövidebb, tömörebb tájékoztatást nyújt a hallgatónak, a másik hír bővebben is kifejti az eseményeket. A rövid, tömör, világos

fogalmazás azzal indokolható, hogy a befogadó egyszer hallja a hírt, amely többnyire időhöz és helyhez kötött. A hosszabb hírműsorokba kerülhet kommentár, hírmagyarázat is – a hírtől elkülönítve.

A hírműsorokban az egyes információkat a műsorvezető köti össze. A műsorvezető feladata műsортípusonként változik, a hírműsorok vezetője objektíven, tárgyyszerűen közli és kapcsolja össze a tényeket.

1.2.3. Televíziós műfajok

Televíziós műsортípus kevesebb van, mint rádiós és sajtóműfaj. Ennek az az oka, hogy a rádió és a sajtó nyelvhez van kötve, ezért terjedése, hatóköre korlátozott. Ez a korlát segít abban, hogy műfajai fennmaradjanak. Ezzel szemben a televízió műfajai – jóllehet a rádiós és a sajtóműfajokból fejlődtek ki – összetettek, egyre inkább összemosódnak, a nyelvet sokszor felváltja, illetve kiegészíti a kép. Ezért nehéz a televíziós műfajokat csoportosítani.

A teljesség igénye nélkül néhány jellemző tévés műsортípus:

- hírműsorok, híradó,
- háttérműsorok (stúdióbeszélgetés, vita),
- dokumentumműsorok,
- oktató-ismeretterjesztő műsorok,
- rétegműsorok (nyugdíjas-, ifjúsági, gyermekműsorok, nemzetiségi adások),
- folytatásos teleregény,
- reklám,
- televízióshow (talk-show),
- zene (koncert, zenés klip),
- film (szerzői film, tömegfilm),
- közvetítések (színházi előadásokról, politikai eseményekről, sportról).

A televízió műsorai lehetnek élőadások (pl.: stúdióbeszélgetés, sportközvetítés, híradó) vagy előre rögzített és megszerkesztett, ún. konzervműsorok (dokumentumműsor, nemzetiségi adás, teleregény stb.).

A fűszerpaprikáról szóló televíziós hír, amelyet a továbbiakban vizsgálni fogok, a híradó műfajába tartozik. A nap legfontosabb híre pontosan tükrözi a lényegét. Mivel

ez is egyszer hallott szöveg, ezért a rádiós hírhez hasonlóan, érthető, világos. Főlkelti a televíziónéző figyelmét.

1.3. A multimediális szövegekről

A multimediális szövegek vegyes jelszerveződésűek: a nyelvi jelrendszer mellett vagy vele együtt képi, zenei, és vizuális élmény hat a befogadóra. Tágabb értelemben a multimediális szöveg szakkifejezést olyan több mediális összetevővel rendelkező kommunikátum megjelölésére is használjuk, amelynek verbális összetevője egyáltalán nincs. Ilyen például egy cím nélküli zenedarabra írt (és eltáncolt) cím nélküli tánckompozíció. Ebben az esetben Petőfi S. János Multimédia című kiadványában célszerűbbnek tartja a multimediális kommunikátum használatát. (Petőfi S. 1998: 6.)

Az írott multimediális szövegekben a verbális jelrendszerhez vizuális élmény is társul. A beszélt szöveg gondolatnak a nyelvi és az akusztikus formáinak egyidejű születése. Ezekben a szövegekben leginkább nyelvi eszközök dominálnak.

Az elemzett szövegek a multimédia jellegzetes képviselői. A sajtóban a tudományos szövegeket gyakran illusztrálják képekkel, ahol a nyelvi jelrendszer mellett a képi jelenik meg. A multimediális összetevők funkciói természetesen szövegtípustól függőek.

2. A médiumok mai szövegeinek összevető elemzése

A sajtó, a rádió és a televízió műfajainak és a multimediális szövegeknek a meghatározása után, az alábbiakban ismertetem azokat a szövegeket, amelyeket elemezni fogok mind mondattani mind szövegtani aspektusból. Fölvázolom elvárásaimat a különböző műfajú hírek jellemző tulajdonságaival kapcsolatban.

2.1. A hírek ismertetése

A Népszavában megjelent hír:

A rádióban elhangzott hírek

(Szögletes zárójelbe zárva megadom a hírek tágabb kontextusát.)

Sláger-rádió

[A Sláger-rádió rövid híreit Ortutai Dórától hallják.] Betiltották az összes paprikakészítmény forgalmazását. Az egészségügyi miniszter azt javasolja, hogy a vizsgálatok elvégzéséig senki ne fogyasszon az otthon tárolt fűszerpaprikából!

[December 5-én két kérdésben is dönthetnének: a kormány takarékosági okokból egy napon tartaná a népszavazást a kórház-privatizációról és a határon túli magyarok kettős állampolgárságáról.]

Folytatják az M7-es autópálya építését. Még az ősszel hozzálátnak a munkálatokhoz, a Vecse-helyi és a Nagykanizsa közötti szakaszt készítik elő. Herényi Károly: az MDF frakció vezetője, így döntött, a parlament ügyrendi bizottsága. Az MSZP és az MDF Herényi Károlyra voksolt, a FIDESZ és az SZDSZ Ékes József mellett állt ki.

Holnap is a maihoz hasonló párák-ködös idő lesz 15-20 °C fokkal.]

Danubius-rádió

[Jó estét kívánok! Bella Gabriella vagyok. Péntektől egyre többfelé lehet eső, de addig marad a délen napos, északon borongós és párák idő. A hőmérséklet holnap délután 16 és 20 ° között alakul majd.]

Az elmúlt órák legfontosabb hírei:]

Nem ajánlott az őrölt paprika fogyasztása, amíg ki nem derül, melyik cégek termékében van a megengedettnél több mérgezőanyag. Az egészségügyi miniszter ugyanakkor elmondta, a nagy aflatoxin tartalmú fűszerekből az éves mennyiséget, vagyis fél kilót kellene egy hét alatt megenni ahhoz, hogy az egészségkárosodást okozzon. A szakorvosok viszont úgy látják, ha nem vonták volna ki a forgalomból a mérgezett paprikát, akkor néhány éven belül jelentősen emelkedett volna a májrákosok száma. A mérgező anyag úgy került a hazai polcokra, hogy a tavalyi rossz termés miatt a gyártók Braziliából importáltak paprikát, ezek a szállítmányok szennyeződtek gombaméreggel. A paprikatilalom egyébként érvényes az éttermekre is. A vendéglősök kizárólag olyan őrleményt használhatnak, amelyeknek a szavatossága jövő április 15-én, vagy azután jár le. Ehhez viszont előbb a tisztiorvosi

szolgálat engedélye kell. Az étteremtulajdonosok közben attól félnek, hogy súlyos károkat fog okozni nekik a botrány. A vendéglátók egyik képviselője szerint körültekintőbben kellett volna kommunikálni a problémát, hogy ne keltsen feleslegesen pánikot.

Az esti Híradóban elhangzott hír

Felvezető hírek:

Erős Antónia:

[Rablás! Megdöbbentő felvételeket rögzített egy bolti kamera az üzlet fegyveres kirablásáról.]

Szellő István:

Tilalom! Holnaptól az összes paprika-készítményt kitiltják az üzletekből, mert azok mérgezetek lehetnek.

Erős Antónia:

[Túlélte! Négy nappal a földrengés után élve mentettek ki egy kislányt egy leomlott hegyoldal alól Japánban.]

Főhírek:

Kiírás: *Szellő István:*

Szellő István:

[Jó estét kívánunk!]

Erős Antónia:

[Ez az RTL Klub híradójának esti kiadása.]

Szellő István:

Egyelőre nincs több paprikás csirke, paprikás krumpli, pörkölt, sőt a magyar gulyás is sápadtabb lesz. Éjjeltől tilos fűszerpaprikát árulni a hazai boltokban, a megengedettnél ugyanis nyolcvanszor több májrákot okozó gombamérget találtak a nálunk kapható fűszerpaprikában. Az örleményt Dél-Amerikából importálták a hazai cégek.

Kiírás: *Tilos fűszerpaprikát enni*

Kiírás: *Erős Antónia:*

Erős Antónia:

Eljárást indított a Fogyasztóvédelmi Felügyelőség és a Tisztiorvosi Szolgálat a Szegedi, a Kalocsai és a Sükösdői Fűszerpaprika Gyárak ellen, a fogyasztók megtévesztése miatt. Az egészségügyi miniszter szerint az számít káros mennyiségnek, ha valaki egy hét alatt az egész évi paprika-mennyiséget megeszi, ami fél kilogrammot jelent. Rácz Jenő azt is elmondta, az a fűszerpaprika fogyasztható, amelynek szavatossági ideje 2005. április 15-e után jár le.

Bejátszás:

Riporter:

Fűszerpaprika. A magyar nevezetességben találtak már téglaport, ólom tartalmú piros festéket, legutóbb pedig aflatoxint. ...

Kiírás:

www.rtlklub.hu/paprika

... Ez az anyag gombaméreg.

Kiírás:

Tilos fűszerpaprikát enni

... A legutóbbi vizsgálaton találtak több olyan fűszerpaprikát, ami a megengedett érték nyolcvanszorosát tartalmazza. Bár ezt az illetékesek napok óta tudják, és bár ma arra kérték mindenkit, hogy egy ideig ne vegyenek fűszerpaprikát, a Híradó ma is tudott vásárolni. A termékeket ugyanis csak holnap vonják ki a forgalomból.

Új bejátszás: *Az összes paprikakészítményt, ...*

Kiírás:

Rácz Jenő

... az összes paprikát, a vele kapcsolatos...

Kiírás:

EGÉSZSÉGÜGYI MINISZTER

... fűszerkeverékeket, ki kívánják tiltani a polcokról. Nehogy bárki olyan mennyiségben (nyelvbotlás) tudja ezeket fogyasztani a közeljövőben, ami számára káros mennyiség lehet.

Új bejátszás:

Kiírás:

Tilos fűszerpaprikát enni

A legtöbb magyar ételhez fűszerpaprika is kell. A Híradó felkeresett egy kifejezetten magyaros ételeket készítő éttermet. Itt egy héten 4kg fűszerpaprikát

használnak fel. Az aflatoxin egyébként nagyobb mennyiségben májrákot okoz. Ha tovább maradt volna forgalomban, akkor néhány éven belül jelentősen emelkedett volna a májrákosok száma.

Új bejátszás:

Kiírás: *Zacher Gábor*

Nagy valószínűség (nyelvbotlás) szerint 5-10 év alatt a (ö) májrákok ...

Kiírás: *Toxikológus*

...mennyisége jelentősen megemelkedne.

Kiírás: *Tilos fűszerpaprikát enni*

... No itt azért a jelentős megemelkedés azért körülbelül egy olyan 20-30% lehetne.

Új bejátszás:

Riporter: *Kiss Anna*

Az aflatoxin egyébként olyan anyag, amely biológiai fegyverként is használható. A boltok polcairól holnap az összes fűszerpaprikát leveszik. Azokat a termékeket, amiket rendben találnak, később visszarakják majd a polcokra. A mérgező anyag úgy került a hazai polcokra, hogy a tavalyi rossz termés miatt a gyártók Braziliából importáltak paprikát, ez tartalmazza a gombamérget.

Szellő István:

Kiírás: *Tilos fűszerpaprikát enni*

A telefonnál Rácz Jenő egészségügyi miniszter. Jó estét kívánunk, miniszter úr! Miért kellett ilyen szigorú tiltást hozni? Mekkora mennyiségtől kaphatunk súlyos betegséget, májrákot?

Kiírás: *Rácz Jenő a telefonnál*

Egészségügyi miniszter

Kiírás: *Tilos fűszerpaprikát enni*

(ö) Jó estét kívánok! (ö) Az egészségügyi határérték ebből a toxin mennyiségből 5 mikrogramm / kilogramm, de e fölötti érték esetében mindenképpen meg kell tenni a hatósági intézkedéseket. Ez magyarul lefordítva azt jelenti, hogy azt az évi mennyiséget, amelyet az ember elfogyaszt, azt egy

hét alatt kellene megenni, hogy valóban súlyos károsodást okozzon. Ugyanakkor, nekünk mindent meg kell tenni annak az érdekében, hogy ezt a károsodást bármilyen kismértékben is megelőzzük.

Erős Antónia:

Miniszter úr, mit csináljunk azzal a fűszerpaprikával, ami otthon van a konyhaszekrényben?

Rácز Jenő:

Jelen pillanatban ezzel azt tudjuk tanácsolni a lakossághoz, hogy ne fogyassza ezt a paprikát. Egy-két-három napról van szó, amíg a tisztiorvosi szolgálat minden csomagolás esélyegység vonatkozásában be tudja azt bizonyítani, hogy tartalmaz-e ilyen toxint avagy nem. Amennyiben nem tartalmaz, abban az esetben ezt nyugodtan föl lehet használni, erről folyamatosan tájékoztatjuk a lakosságot, amennyiben pedig igen, akkor a megsemmisítésről kell gondoskodni, erről szintén, ennek a módjáról tájékoztatni fogjuk a lakosságot.

Szellő István:

Mi legyen például azokkal a kész ételekkel, konzervekkel, fűszerkeverékekkel, amit korábban vásároltunk?

Rácз Jenő:

Ezzel kapcsolatban azt tudjuk mondani, hogy a konzervekben, húсарu készítményekben, kolbászokban, szalámikban, ahol elvégeztük a különböző vizsgálatokat nem találtunk egyik esetben sem ilyen toxikus anyagokat. Tehát nagy valószínűséggel mondható, hogy ezzel, egy ilyen toxin-tartalmú paprikakészítmények nem kerültek felhasználásra. A fűszerkeverékekre természetesen ugyanúgy vonatkozik az a tiltás, jelen pillanatban, mint az egyéb fűszerpaprika kicsomagolásokra.

Szellő István:

Még egy nagyon rövid választ kérek. Aki árul továbbra is fűszerpaprikát, megbüntetik?

Rácз Jenő:

Nem megbüntetjük, hanem hatósági intézkedéseket hozunk, hogy amennyiben nem szedi le a polcról, abban az esetben, hogyha kell, akkor be is zárhatjuk, be is zárhatjuk az illető boltot. Még egy információt hagy mondjak be, hogy a lakosság a dr.info számon a nap 24 órájában információt kaphat erről a

problémáról. Ennek a száma: 40-es 374 – 636, ahol erre kiképzett szakembereink állnak a lakosság rendelkezésére.

Szellő István:

Miniszter úr, köszönjük szépen!

Rácz Jenő

Kérem szépen! Jó estét kívánok!

(Más hírek)

A híradó végén:

Mint arról már műsorunk elején beszámoltunk, mérgezés miatt kitiltják a fűszerpaprika-készítményeket a boltokról, és az egészségügyi miniszter arra szólít fel, hogy néhány napig a vizsgálatok lezártaig senki se fogyasszon az otthon lévő fűszerpaprikából. ...

Kiírás: 06-40-374-636

Rácz Jenő egészségügyi miniszter híradónknak azt mondta, az a paprika fogyasztható, ami 2005. április 15-e után jár le. Információt a dr.info számán a 06 – 40 – 374 – 636-os számon kaphatnak.

További főbb híreink mégegyszer néhány mondatban. ...

2.2. Elvárásaink a szövegekkel kapcsolatban

Előre kell bocsátanom, hogy az előszóban elhangzó szövegek lejegyzése önkényesen történt. Néhol nem állapíthatók meg könnyen a mondathatárok, vagy a bekezdések. Ez természetesen a szövegtani és a mondattani jelenségek megítélését is befolyásolja. Ennek ellenére úgy gondolom, tehetünk néhány az egyes műfajokra jellemző általános érvényű megállapítást.

Mindhárom médium híreivel kapcsolatban vannak elvárásaink. A szövegek azonos műfajba tartoznak, a hír műfajába. Mindegyik célja a tájékoztatás. Személyes véleményt nem közölnek, leginkább a tényeket tárják föl az olvasóknak, hallgatóknak, nézőknek.

A szövegeket egybevetve biztosak lehetünk abban — azonos téma révén —, hogy gyakoriak lesznek a hasonló szavak, szófordulatok. Ez azért is feltételezhető, mert a híreket mindannyian a leghitelesebb hírtudósítóktól próbálják beszerezni, el akarva kerülni a botrányt és a fölösleges pánikkeltést. Azonban a televíziós és a rádiós hír más szövegezést igényel, mint az újsághír. A rádióban elhangzó hírek rövidebbek, tömörebbek a sajtóban vagy televízióban elhangzó hírekhez képest. Az egy-két perces híradások minden hírt néhány mondatban foglalnak össze. A televíziós és a rádiós híreknek nemcsak a feldolgozásuk, hanem a befogadóhoz való eljuttatásuk is másként történik.

A sajtóban megjelenő híreket gyakran képekkel, illusztrációkkal támasztják alá, hogy minél hitelesebbek legyenek. Az állóképek statikusak. Ezzel szemben a televízióban látható mozgóképek dinamikussága a befogadóban nagyobb hatást vált ki. A leíró kép illusztráció a szövegekhez. Gyakran csak egyetlen olyan képet illesztenek a szöveghez, amely a témához fűződik, de nem kapcsolódik szorosan az eseményhez. Ilyenkor a kép alá szokták írni, hogy: „*Csak illusztráció*”. Hangsúlyozva, hogy ez a felvétel nem akkor készült, amikor az eset. A képek már pusztán megjelenésükkel is információt közölnek. A televízióban is látható mozgókép (film) olyan, mint egy forgatókönyv, amely képes bemutatni az események egymásutánosságát is. A televíziós hír használja a képi információk egész sorát, amely pótolhatja bizonyos esetekben a szó hiányát. A képpel és a műsorvezető számára felkínált metakommunikációs lehetőségekkel több információt lehet nyújtani a nézőknek.

A következő fejezetben a különböző médiumok – fűszerpaprikáról szóló – szövegeinek leíró szempontú elemzését végzem el, majd a sajtóhírral hasonlítom össze.

2.3. Szinkrón összevető vizsgálat

2.3.1. Mondattani sajátosságok

A szövegek mondatai lineárisan kapcsolódnak egymáshoz. A sajtóban megjelent hírekre jellemző leginkább, hogy grammatikailag is jól formáltak.

Azok a rövid rádióhíradások, amelyek csak néhány mondatban foglalják össze az eseményeket, legtöbbször egyszerű, de bővített szerkezetű mondatokat használnak. Ilyen esetben alapkövetelmény a világos, tömör fogalmazás, hiszen a hallgató egyszer hallja a hírt. A hosszabb hírműsorokra az összetett mondatok, illetőleg az újsághírekre a többszörösen

összetett mondatok alkalmazása jellemző. A sajtóban megjelenő hír többször elolvasható. A szöveg mondatai tudatosan, szabályosan szerkesztettek.

A televíziós híradó felvezető hírei egy tagolatlan és egy bővített szerkezetű mondatra tagolódnak. A bővített szerkezetű mondat a tagolatlan mondat kifejtéseként áll:

„Tilalom! Holnaptól az összes paprika-készítményt kitiltják az üzletekből, mert azok mérgezetten lehetnek.”

A következő példa szemlélteti, hogy a tagmondatok számát tekintve a három tagmondatból álló összetett mondatok használata gyakori mindhárom médium szövegében, leginkább a sajtóban. A tagmondatok egymás kiegészítéseként állnak, egymás után:

„A miniszter a döntést azzal indokolta (1.), hogy az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ) egy közraktárban ellenőrzései során gombatoxinnal fertőzött paprikát talált (2.), amelyből a legfrissebb információk szerint kereskedelmi forgalomba is kerülhetett egy kisebb mennyiség (3.).”

A kijelentő mondatfajta a leggyakoribb a médiumok különböző példáiban. A párbeszéd nem egyetlen szöveg, hanem szövegkomplexum. Tehát a televíziós híradásokban a megszólalók mondatai különálló szövegek. Legtöbbször kérdő mondatokat tesz föl a riporter az alanyának. A mondatok modalitása is a szövegek függetlenségét jelzi. A kijelentő mondaton kívül a kérdő mondatok előfordulása is gyakori ebben a médiumban:

„ – Miért kellett olyan szigorú tiltást hozni? Mekkora mennyiségtől kaphatunk súlyos betegséget, májrákot?”

A rádiós és a televíziós hírekben a felhívó szerepű, leginkább felszólítónak tartható mondatfajta sem ritka, a rövid hírek felvezetésekként:

„Tilalom! [Holnaptól az összes paprika-készítményt kitiltják az üzletekből, mert azok mérgezetten lehetnek.]”

Az újsághírekben a legtöbb a tájékoztató modális alapértékű mondat. A hírek a valóságot reálisan ábrázolják. Legfontosabb mondanivalójuk: betiltották a fűszerpaprika árusítását.

A televíziós híradások funkciója elsősorban a tájékoztatás és az informálás. Ennek ellenére előfordulnak bennük nem tényközlő mondatok, de ez nem mond ellent a tájékoztató funkciónak. Néhány mondatban a beszélői attitűd jelölői is megjelennek:

„Nagy valószínűség szerint 5-10 év alatt a (ö) májrákok mennyisége jelentősen megemelkedne.”

„Tehát nagy valószínűséggel mondható, hogy ezzel egy ilyen toxin-tartalmú paprikakészítmények nem kerültek felhasználásra.”

A nyitott kérdő mondat modális alapértéke, hogy a beszélő egy részletes kifejtést vár:

„Mi legyen például azokkal a kész ételekkel, konzervekkel, fűszerkeverékekkel, amit korábban vásároltunk?”

Az aspektust, a belső időszerkezetet vizsgálva, a következőket állapíthatjuk meg a szövegről. Témája azonos: a hírek a fűszerpaprika betiltásáról szólnak. Az eseményidő megelőzi a beszédidőt az újsághírben és a rádiós hírekben, mivel a sajtóban és rádióban később tájékoztatták a fogyasztókat. A fűszerpaprika betiltása már megtörtént a hír közlésének és megjelenésének időpontjában. A mondatok múlt idejűek:

Az újsághírben: *„Az összes fűszerpaprika termék forgalmazását betiltotta a kormány, miután kiderült, három magyar cég termékei olyan gombamérget tartalmaznak, amely akár májrákot is okozhat.”*

A rádiós hírben: *„A szakorvosok viszont úgy látják, ha nem vonták volna ki a forgalomból a mérgezett paprikát, akkor néhány héten belül emelkedett volna a májrákosok száma.”*

A televízió már korábban tájékoztatta a nézőket, ezért ebben az esetben az esemény aspektusa jövő idejű:

„Tilalom! Holnaptól az összes paprika-készítményt kitiltják az üzletekből, mert azok mérgezetten lehetnek.”

2.3.2. Szövegtani sajátosságok

A rádiós hírműsorok — műfaji sajátosságaik miatt — nem képesek annyi hírt kínálni, mint a napilapok. Ebből adódóan a felolvasott szövegeknek rövidnek, tömörnek, jól követhetőnek kell lenniük. A szerkesztőnek csak a legfontosabb momentumokat kell kiemelnie.

Az elemzett újsághír és a televíziós hír szövege megközelítően azonos terjedelmű. A rádióban elhangzó hírek műfaji sajátosságaiknál fogva rövidebbek.

A fűszerpaprikáról szóló írás címeit nem a hagyományos módon középre igazították, hanem baloldalra. A két bekeretezett hírnek a funkciója, hogy az olvasó figyelmét fölkeltsse. A rövid cikkeket a fő szövegbe ágyazták, amelyek színükben is elkülönülnek tőle. Témájukban a főrészhez kapcsolódnak, de annak nem szorosan hozzátartozó elemei. Az első hír korábbi hasonló esetről számol be:

„AZ ELSŐ PAPRIKABOTRÁNY – még a kilencvenes évek közepén – úgy pattant ki, hogy 1994 áprilisában egy fővárosi kórház jelezte: ólommérgezett beteget kezelnek.”

A másik hír megemlíti felsorolásszerűen azokat a termékeket, amelyek vásárlását és fogyasztását nem ajánlják.

Az első szakasz formailag is elkülönül, vastag betűvel szedték. Az ilyen típusú újsághírekre jellemző, hogy az első sorát nem kezdték bentebb, a többihez képest:

***„Az összes fűszerpaprika termék forgalmazását betiltotta a kormány, miután kiderült, három magyar cég ter-
kői olyan gombamérget tartalmaz-
nak, amely akár májrákot is okozhat.”***

A széleskörű tájékoztató funkciót a televíziós hír látja el legjobban. A bejátszások, mozgóképek, a rövid interjúk, riportok informatívabbá teszik a hírt. Alkalmanként megkérdezzük a témában jártas szakértőket. Ez a nézőre nagyobb hatással van, jobban meggyőzik a befogadót a hír hitelességéről.

A szövegek makroszerkezeti egységeinek az összehasonlítása

A szöveg makroszerkezeti felépítése függ a szöveg típusától.

A **sajtóhír** több részre tagolható. Az első kiemelt bekezdésben a hír rövid, tömör, néhány mondatos összefoglalóját, a főrészben a bővebb kifejtését olvashatjuk. Ez utóbbi is több elkülönülő részből áll. A bevezetés a probléma fölvetését tartalmazza. Ebben a fűszerpaprika és a fűszerpaprika-készítmények betiltásáról, valamint ennek okáról olvashatunk. A következő szerkezeti egységben, a főrészben arról esik szó, hogy milyen intézkedések szükségesek, hogy az egészségre káros termékeket kivonják a forgalomból, illetve arról, hogy mik a vizsgálat eredményei. A befejezés általában a probléma megoldása. Ebben a hírben az utolsó két bekezdést tekinthetjük befejezésnek. Arról értesülünk, hogyan próbálja az Állami Egészségügyi Tisztiorvosi Szolgálat az egészségügyi miniszterrel közösen elkerülni, hogy bárki megbetegedjen. Illetve informálódunk arról, hogyan szerezhetünk bővebb felvilágosítást.

A **hosszabb rádiós híradás** szerkezetileg hasonlóan épül fel, mint az előző. A három fontos szerkezeti rész ugyanúgy elkülönül.

A **televíziós híradás** különbözik az eddigiektől. Más normáknak kell megfelelnie, mint az írott sajtó vagy a rádiós műsorok híreinek. Ennek a műsортípusnak az elején és a végén a nap legfontosabb híreit néhány mondatban összefoglalja a műsorszerkesztő. Ez olykor a hosszabb rádiós hírműsorokra is igaz. Az is előfordul, hogy egy

híre a bemondó többször is utalást tesz a műsor alatt, amíg annak bővebb kifejtésére sor kerül.

A műfaj jellemző tulajdonságainak megfelelően a hírek rendszerint egy-egy figyelemfelkeltő mondattal indulnak. Az úgynevezett drámai felütés után következik az ok és a hatás. A bevezető részben a felvezető hírek részletesebb kifejtése történik. A tárgyalás, hasonlóan az újsághírekhez aprólékosabb, tartamilag összetettebb. Korábbi hasonló eseteket elevenítenek fel, megszólalnak az adott témában jártas szakemberek. A befejezés ebben a műfajban is a probléma esetleges megoldását foglalja magában. Az egészségügyi miniszter tájékoztat minket a kifejtettek eredményeiről, mint ahogy azt a sajtóban is olvashatjuk. A Híradó végén pedig, összegzik a legfontosabb híreket.

A szövegek mikroszerkezeti egységeinek az összehasonlítása

Az elemzett szövegek mondatai folyamatos, összefüggő gondolatsort fejeznek ki. A hírek témája azonos, terjedelmükben és struktúrájukban azonban különböznek. A legnagyobb mikroszerkezeti egységek, azaz a bekezdések az újsághírekben jól láthatóan elkülönülnek.

Ellenben a rádiós és televíziós hírekben a tagolás némiképp önkényes. Ugyanakkor a szerkezeti egységek egy-egy tételmondat köré csoportosulnak.

A szövegek akusztikuma

Az írott sajtó akusztikus tagolását vizuális elemek segítik. Ilyen például a bekezdések elkülönülése.

A beszélt szöveg – kivéve az előre megszerkesztett híreket – rögtönzött, azonnali fogalmazású, nem annyira igényes a megformálása. Előfordulnak grammatikailag nem jól formált mondatok, mint ahogy az alábbi hír részletében is érzékelhető:

„Nagy valószínűség szerint 5-10 év alatt a májrákok mennyisége jelentősen megemelkedne. No itt azért a jelentős megemelkedés azért körülbelül egy olyan 20-30% lehetne.”

A televíziós hír riportjában a riporter és riportalany szövege kötetlen. Kevesebb a tagolás, mint az írott szövegben. Időnként előfordulnak befejezetlen mondatok is. A mondathatárok elmosódnak, nehezen megállapíthatók. Mint a következő példában is, ahol az összetett mondat több módon is tagolható, mert a hangsúlyozás és hanglejtés nem érzékelhető tökéletesen:

1. *„Amennyiben nem tartalmaz, abban az esetben ezt nyugodtan föl lehet használni, erről folyamatosan tájékoztatjuk a lakosságot, amennyiben pedig igen, akkor a megsemmisítésről kell gondoskodni, erről szintén, ennek a módjáról tájékoztatni fogjuk a lakosságot.”*
2. *„Amennyiben nem tartalmaz, abban az esetben ezt nyugodtan föl lehet használni. Erről folyamatosan tájékoztatjuk a lakosságot. Amennyiben pedig igen, akkor a megsemmisítésről kell gondoskodni. Erről szintén, ennek a módjáról tájékoztatni fogjuk a lakosságot.”*

A beszéd folyamat egészében alapkövetelmény a tiszta hangképzés, mert ezen alapul az értelem- és érzelmetükröző hangsúlyozás is. A felolvasott szöveg értelmi tagolását gyakran a rövid csend, szünet szolgálja. A bemondó a bekezdések között kicsit hosszabb szünetet tart, mint egy-egy mondat között. Az élőbeszéd tagolása akusztikusan nem mindig érzékelhető. Tartalmi vagy külsődleges elemek támogatják meghatározását. A felolvasók törekszenek a szöveg grammatikai tartalmi tagolásának érzékeltetésére a hangsúlyozás, a hanglejtés és a tagolás segítségével.

A közvetlen emberi kommunikációval szemben a tömegkommunikációban nincs visszajelzés, tehát a beszélő maga szabja meg a pozícióját. A rádióban minden metakommunikációt hanggal kell kifejezni, ezért a beszéd tempója és a hang érzelmi modulációja lényeges. Ezért a rádióhír akusztikuma olykor szándékosan gazdagabb, mint ugyanaz a szöveg valós interakcióban, amikor is a beszélő támaszkodik a hallgató visszajelzésére. A hírközlők hangfekvése hol magasabbra, hol mélyebbre csúszik a természetesnél. A megnyilatkozók többsége igyekszik az élőszó felé közelíteni a beszéd hangzását. A bemondónak a nyelv zenei eszközeit a pontos szövegértelmezés- és átadás érdekében jól kell fölhasználnia.

A hírszövegek rövid szólamai miatt a hangsúly és a hanglejtés szabályosan oszlik el.

A fűszerpaprikáról szóló televíziós hír felvezető mondataiban a bemondó hangmagassága, hangereje erőteljesebb:

„Tilalom! Holnaptól az összes paprika-készítményt kitiltják az üzletekből, mert azok mérgezettek lehetnek.”

A bevezetés első mondatától a felolvasó csökkenti az akusztikus hatást:

„Egyelőre nincs több paprikás csirke, paprikás krumpli, pörkölt, sőt a magyar gulyás is sápadtabb lesz.”

A lényeges mondatoknál, amit ki akar emelni a beszélő, újra fölerősíti:

„Jelen pillanatban ezzel azt tudjuk tanácsolni a lakossághoz, hogy ne fogyassza ezt a paprikát.”

A szövegek globális kohéziójának az összevetése

A médiumok különböző szövegiben a főtémát hordozó szavak folyamatosan ismétlődnek azért, hogy az a befogadó számára egyértelmű és követhető legyen a hír:

„fűszerpaprika”, „fűszerpaprika-készítmény”, „gombaméreg”, „májrákot”, „aflatoxin”

A rádiós vagy televíziós hírek felvezető szövegei figyelemfelkeltő funkciójúak, ugyanolyan szerepűek, mint az újsághírek címei. A cím előre utal a szövegre. Az újsághírek címeinek nagy a hírértéke. Az olvasóra nagy hatással van az elemzett szöveg címe és alcíme. Az alcím a cím magyarázata, rövid kifejtése, segít a főcímet értelmezni, egyértelművé tenni. A fűszerpaprika betiltásáról szóló újsághír dőlt betűvel szedett alcíme szokatlan módon, a feltűnő méretű főcím fölé került:

„Májrákot is okozhat a mérgező adalékot tartalmazó törökbors

Betiltotta mától a fűszerpaprika árusítását és használatát a kormány”

Ha a hírek tételmondatait megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy tartalmukban közel azonosak. Ennek az lehet az egyik oka, hogy ez a bekezdés legfontosabb gondolata, és mindhárom médium ezeket az információkat helyezi előtérbe. A másik ok az lehet, hogy — amint fentebb már említettem — mindannyian azonos hírtudósítóktól szerzik be az információkat:

A sajtóhírben: *„Az összes fűszerpaprika termék forgalmazását betiltotta a kormány, miután kiderült, három magyar cég termékei olyan gombamérget tartalmaznak, amely májrákot is okozhat.”*

A rádiós hírben: *„Nem ajánlott az őrölt paprika fogyasztása, amíg ki nem derül, melyik cégek termékében van a megengedettnél több méreganyag.”*

A televíziós hírben: *„Egyelőre nincs több paprikás csirke, paprikás krumpli, pörkölt, sőt a magyar gulyás is sápadtabb lesz.”*

A szövegek indító és záró mondatának is nagy szerepe van. Különösen azért, mert a két mondat egymásra utal, az indító mondat legtöbbször a probléma felvetését, a záró mondat a megoldását tartalmazza. Az indító mondat felkelti az olvasó figyelmét, kíváncsivá teszi az írás további részére. Ez a megállapítás mindegyik szöveg indító mondatában

megvalósul. Jelen esetben a szövegek indító mondatai megegyeznek tételmondatokkal. A záró mondatokra vonatkozó megállapítás a sajtó és televízióhírben valósul meg leginkább:

A sajtóhírben: „*A miniszter közölte: három cég ellen, amely valószínűleg megtévesztette termékeivel a vásárlókat, eljárás indul.*”

A televízióhírben: „*Információt a dr.info számán a 06-40-374-636-os számon kaphatnak.*”

A rádió hírből: „*A vendéglátók egyik képviselője szerint körültekintőbben kellett volna kommunikálni a problémát, hogy ne keltsen feleslegesen pánikot.*”

A rádiós hír utolsó mondatára talán kevésbé jellemző a hagyományos értelemben vett záró mondatra jellemző sajátosság, de a funkciója hasonló:

„*A vendéglátók egyik képviselője szerint körültekintőbben kellett volna kommunikálni a problémát, hogy ne keltsen feleslegesen pánikot.*”

A globális kohéziót biztosító kulcsszók sűrű ismétlése teremti meg a szöveg tematikus egységét. Az elemzésre választott szövegben a témát jelölő szavak legtöbbször változatlan formában vagy részlegesen ismétlődnek. A „*fűszerpaprika*” szó a szövegek legfontosabb tartalmi eleme. A témát jelölő szavak lehetnek főnevek, de más szófajú szavak is:

„*őrölt paprika*”, „*piros paprika*”, „*paprikaőrlemény*”, „*aflatoxin*”, „*betiltották*”.

Az ilyen jellegű szövegek elején legtöbbször egy általánosítás olvasható, majd az erre épülő ok-okozati összefüggés. A szöveg túlnyomó részét az előzményhez és a következményhez kapcsolódó mondatok adják. A terjedelmesebb szövegrész előzménye, hogy gombamérget tartalmazó fűszerpaprikát találtak, amely akár májrákot is okozhat. A rádiós hír következményére vonatkozó mondatai azt tartalmazzák, hogy milyen intézkedésekre van szükség az esetleges nagyobb problémák elkerülése érdekében. Az újsághírből és a televíziós hírből arról is értesülhetünk, hogyan lehet további információkhoz jutni.

A helyet jelölő szemantikai elemek sajátos jegyek mindegyik itt elemzett műfaj szövegében:

„*boltok polcairól*”, „*Brazíliaból*”, „*Romániából*”, „*Ukrajnából*”, „*üzletekből*”.

Az időt jelölő szemantikai elemek ugyancsak elengedhetetlen velejárói a híreknek, mivel az elbeszélte esemény helyszíne, időpontja a megfelelő értelmezést szolgálja.

„*mától*”, „*2005. áprilisa után*”, „*2005. április 15-e után*”, „*ma reggelig*”, „*egy hét alatt*”, „*24 órán keresztül*”, „*éjféltil*”.

A szövegek stilisztikuma

A szöveg stílusára szükségszerűen hat a műfaja. A hír műfajának elsődleges célja a tájékoztatás, ezért a szövegek stílusukban és szóhasználatukban tükrözik a hallgatóság feltételezett nyelvhasználatát. Az elemzett szövegek köznyelvi stílusban íródtak. Szó- és kifejezőkészletükre jellemzők a szakszavak, illetve a fűszerpaprika-témával kapcsolatos szavak használata szövi át a szöveget:

„gombaméreg”, „aflatoxin”, „gombatoxin”, „paprikakészítmény”, „őrölt paprika”, „mérgezett paprika”.

A szövegek lineáris kohéziójának az összevetése

A lineáris szövegösszefüggés teremti meg a hírek explicitiségét. Az egyértelműség megkönnyíti a megértést. Az elemzett szövegeknek csak egy értelmezése lehetséges. Az ilyen jellegű híradások esetében a szerkesztőnek ügyelnie kell arra, hogy a pontosan, világosan, egyértelműen fogalmazzon.

A hírekben a téma azonosságát leginkább a korreferencia-láncokban tartják fenn. Leggyakoribb a tulajdonnévnek vagy nominális elemnek az ismételt előfordulása változatlan, vagy variált formában. Az alábbi szavak szótöveinek ismétlése átfonja majdnem mindegyik hírt:

„májrákot”, „fűszerpaprikát”, „aflatoxint”, „gombatoxinna”.

Az azonosítás, a rokon értelmű szóval való újraemlítés, az értelmezés és a körülírás is a korreferencialitás eszközei. Ezek az eszközök is jellemzők a hírekre.

A „fűszerpaprika” fogalom több szinonimája, szinonimikus kifejezése is említésre kerül a hírekben:

„piros paprika”, „gombatoxinna fertőzött paprika”, „szennyezett őrlemény”, „aflatoxint tartalmazó paprika”, „őrölt paprika”, „törökbors”.

A hosszabb híradásban, — mint például az elemzett televízióhírben — gyakori szemantikai összekapcsoló eszköz az értelmezés. Az „aflatoxin” fogalom több értelmezése is előfordul:

„Ez az anyag gombaméreg.”

„Az aflatoxin egyébként nagyobb mennyiségben májrákot okoz.”

„Az aflatoxin egyébként olyan anyag, amely biológiai fegyverként is használható.”

Az elemzett szövegekben a fűszerpaprika fogalommal kapcsolatos alá- és fölé rendelt fogalmak teremtik meg a teljes mezőösszefüggést. A fölérendelt fogalom a „*fűszerpaprika termékek*”, más szóval említve „*fűszerpaprika-készítmények*”. Ennek alárendelt fogalmai a sajtóhírek — grafikai eszközökkel kiemelt — szövegrésze részletesen is felsorolja, ugyanakkor a rádió és televízió hírekből sem hiányoznak:

„*őrölt fűszerpaprika*”, „*őrölt fűszerpaprika-keverék*”, „*gulyáskrém*”, „*pörköltkrém*”, „*halászlékočka és –sűrítmény*”, „*tubusos kolbászkrém*”, „*gulyáslevespor és –sűrítmény*”, „*tubusos fűszerkeverékek*”, „*fűszerkeverékek*”.

A hírek mondatainak kapcsolódását az explicit módon kifejező, nyelvileg jelölt mellérendelő kötőszók tartalmilag is erősítik. Az alábbi szövegrészletben a megszorító ellentétes mellérendelés egyik példája jelenik meg:

„*A legutóbbi vizsgálaton találtak több olyan fűszerpaprikát, ami a megengedett érték nyolcvanszorosát tartalmazza. **Bár** ezt az illetékesek napok óta tudják, és bár ma arra kértek mindenkit, hogy egy ideig ne vegyenek fűszerpaprikát, a Híradó ma is tudott vásárolni.*”

A szöveg konnexitása **szöveggrammatikai** eszközökkel valósul meg. A sajtóhírben, a szöveg kontextusának ismerete miatt, az először névelő nélkül említett „*gombaméreg*” szó a többszöri előfordulásakor határozott névelővel szerepel, mivel már ismert fogalomként fordul elő:

„*A kabinet azt ígérte, a tisztiorvosi szolgálat napokon belüli vizsgálatát követően visszakerülhetnek a boltok polcaira azon termékek, amelyekben nem mutatható ki az **aflatoxin**.*”

Érdekes, hogy az újságíró előbb használja a magyar megnevezést és csak később vezeti be a szóhasználatba az idegen kifejezést.

Ez a megállapítás a rádiós hírre is igaz:

„*Nem ajánlott az őrölt paprika fogyasztása, amíg ki nem derül, melyik cégek termékében van a megengedettnél több **méreganyag**. Az egészségügyi miniszter ugyanakkor elmondta, a nagy **aflatoxin** tartalmú fűszerből az éves mennyiséget, vagyis fél kilót kellene egy hét alatt megenni ahhoz, hogy az egészségkárosodást okozzon.*”

A hírekben a konnexiók utalás gyakran névmással való helyettesítéssel valósul meg. Látható, hogy a következő szövegben a névmási utalás tartalmilag a szövegelőzményből töltődik fel:

„*A miniszter lapunk kérésére közölte, azt javasolja a lakosságnak, a következő napokban az otthoni fűszertartókban lévő paprikát se használják a főzéshez, mert az **káros lehet a májra, az immunrendszerre és rákot is okozhat**. A miniszter ugyanakkor hangsúlyozta: **ilyen hatást***

az aflatoxint tartalmazó pirospaprika csak akkor válthat ki, az emberi szervezetben, ha a fogyasztók egy hét alatt fogyasztják el azt a mennyiséget — vagyis fejenként fél kilogrammot —, amelyet egy átlagos magyar egy év alatt fogyaszt.”

A televíziós hír beszélt szövegeiben, — amelyek nem előre megtervezett szövegek — gyakoribb a mutató névmás kitétele, mint más helyzetben.

A hírekben gyakori, hogy egy mondat sok információt közöl. Ilyen esetben a korreferens szót névmási jelzővel és határozott névelővel változatlan formában megismételjük, amely visszautaló szerepű. Ez nyomatékosítja a korábban említett fogalmat:

*”Jelen pillanatban ezzel azt tudjuk tanácsolni a lakossághoz, hogy ne fogyassza **ezt a paprikát.**”*

Az „*ezt*” anaforikus névmási utalás. Antecedense a korábban említett fűszerpaprika szó.

Az utalás ragozással is történhet a szövegekben. Az alany-állítmány egyeztetése legszembetűnőbb. Ez azonban nem csak a hírekre jellemző sajátosság:

„Jelen pillanatban ezzel azt tudjuk tanácsolni a lakossághoz, hogy ne fogyassza ezt a paprikát. Egy-két-három napról van szó, amíg a tisztiorvosi szolgálat minden csomagolás esélyegység vonatkozásában be tudja azt bizonyítani, hogy tartalmaz-e ilyen toxint avagy nem.”

Az igeidő fontos szövegszervező elem. A sajtó és rádió hír gyakran használt múlt idejű igéi azt jelzik, hogy az esemény már korábban megtörtént. A televíziós hír jövő idejű igehasználata arra utal, hogy a fűszerpaprika betiltása csak a következő naptól érvényes.

3. Összegzés

Az elemzett szövegek mondattani és szövegtani vizsgálata után összegzem azokat az észrevételeimet, amelyek a média egyes műfajainak — a sajtónak, a rádiónak és a televíziónak — a híreire leginkább jellemzők.

A klasszikus leíró grammatika alapján történő mondat-megközelítés keretébe sorolható a mondatok szerkezet, mondatfajta és modalitás szerinti jellemzése. A magyar grammatika mondatelemzési szempontjait követve a beszélt szöveg, az előre megszerkesztett, felolvasott hír, és az írott sajtó nyelvi sajátosságait próbáltam föltárni, a hangzó szövegek lejegyzése után.

A néhány mondatból álló rövid híradások mondatai a műfaj sajátosságainak következtében többnyire egyszerű szerkezetűek. A hosszabb hírek, adott esetben a televízió és sajtó szövegeinek mondataiban a több tagmondatból álló mondat szerkezet azzal magyarázható, hogy ezekben a műfajokban nagyobb lehetőség van a téma bővebb kifejtésére. Sőt az újságcikk nyomtatott formátuma lehetőséget nyújt a szöveg többszöri olvasására, szemben a felolvasott vagy beszélt szöveggel, amelyeket jobbra csak egyszer hall a befogadó.

A hírek mondatfajtaiknak jellegzetes előfordulásában a műfajnak meghatározó szerepe van. A televíziós hírekben, amelyek a megszólalók önálló, de tartalmilag egymáshoz kapcsolódó szövegeiből állnak — és egyes szakvélemények szerint különálló szövegeknek, szövegkomplexumoknak tekinthetők — a kijelentő mondatfajta kívül a kérdő mondatok előfordulása gyakori.

A szövegtani elemzés következtetéseként elmondhatjuk, hogy a szövegekben igen erős a szövegösszetartó erő. A szöveg kohéziója elengedhetetlen velejárója az elemzett híreknek. Az azonos téma meghatározza a szöveg jelentésbeli szövegösszetartó erejét.

A globális kohézió a szövegek egészére kiható jelenség. Az újsághírekben nagy szerepe van a felhívó funkciójú címnek és az alcímnek, hasonlóan a televízió felvezető híreihez. A befogadóra nagy hatással van a többnyire bekezdés elején álló tételmondat, illetve az indító mondat, amelyek olykor megegyeznek. Leginkább a kulcsszók változatlan formában vagy rokon értelmű párjával való ismétlése teremti meg a szöveg tematikus egységét. A hírek szövegmondatai közötti tartalmi-logikai viszony, jellemzően ok-okozati összefüggés. A helyet és az időt jelölő szemantikai elemek használata a hírekre műfaji sajátossággént jellemző.

A vizsgált szövegek lineáris kohézióját a tapasztalatom szerint leginkább a korreferens nyelvi elemek teremtik meg. Kevésbé domináns a névmási utalások, valamint az egyeztetés konnexiós hatása.

Az elemzett műfajok szövegeinek mindegyikében a kohéziót elsősorban a szemantikai eszközök hozzák létre: a kulcsszavak ismétlésével, illetve korreferens fogalmi jelentésű szavak többszöri előfordulásával.

Úgy gondolom, hogy elvárásainkat a dolgozatban ismertetett vizsgálat igazolja.

4. Kitekintés (A sajtó nyelve a változás tükrében)

Az eddigiekben az volt a szándékom, hogy bemutassam a mai média nyelvének legjellegzetesebb mondattani és szövegtani sajátosságait. Az itt bemutatott elemzés csak egyetlen példája annak, hogyan hasonlíthatók össze a média különböző műfajú szövegei. A média nyelvének leíró szempontú vizsgálata több olyan kérdést felvet – a jelen vizsgálaton kívül, – amelyekkel érdemes lehet foglalkozni:

Érdekes lenne megvizsgálni például, hogy ugyanaz a hír más-más sajtóban hogyan jelenik meg.

Más–más műfajú újságcikkek összehasonlítása is vizsgálati szempont lehetne.

Szemügyre vehetnénk, hogy a korábban elemzett szövegek mennyiben különböznek a XXI. század új találmányának, az Internetnek a szövegeitől. Ezen belül a digitális újságírás mennyiben változott a hagyományos sajtóhoz képest.

Végül úgy gondolom, az is érdekes eredményre vezethet, hogy mennyiben változott a korabeli sajtó a korábbi évekhez képest. A következő fejezetben erre a kérdésre próbálok választ keresni. Az 1937-es Világposta című lap egyik cikkével hasonlítom össze a korábban említett Népszava fűszerpaprikáról szóló írását.

4.1. A Világposta című lap jellemzői

A Világposta című lap 1937-ben már 8. éve jelent meg. Az újság a címlapján megjelöli saját műfaját, mely egészen pontosan: képes családi folyóirat. Havonta megjelenő lap. A címlap nagyon díszes, hamar fölkelte az olvasó figyelmét. A szimbólumok az újság jellegére utalnak. A folytatólagos oldalszámzás megszokott a folytatásos periodisztikákban. Az utolsó oldalon, mely a 288. oldal, a Világposta VIII: évfolyamának tartalomjegyzékét olvashatjuk. Ezen tartalomjegyzék alapján olvashatunk Vezércikkeket: Példaképek (-r-s); A Legnagyobb művész (P. Seres B.); A hősök (P. Seres B.); Karácsony titka (Dr. Szendy L.). Elbeszéléseket: Menyhért király fia (Kertész K.); Lakást keresünk (Kinizsi A.); Tavaszi szél (Dénes Gy.); Az első szerelem (Mihály L.). Költeményeket.: Kinizsi A.: Éjjel a redakcióban; Pusztai S.: Most így dalolok; Aba L.: Fehéren és Kéken. Missziós cikkekre néhány példa: A bhileknél India dzsungelében (P. Schlappa E.); A Mindoro-apostoli prefektura; Kanszui

hithirdetőink a kommunista viharban (P.Ternai J.). Egyházi és lelki életről tájékozódhatunk az alábbi írások alapján: A manilai kongresszus elé (M. J.); A manilai kongresszus missziós; A misszionárius Pázmány P (P.Zimits M.). Természet-, föld-, néprajz, technika, történelem, irodalom összefoglaló cím alatt a következő érdekes cikkeket találjuk: Gyorsírógép; A katolikus szolgálatában (Váth J.); A szegényügy Palesztínában (Dr. Tóth K.); A vatikáni rádióleadó (Paller K.). Karcolatok: A spanyol keresztesháború; Nyilatkozatok a kőszegi lelki gyakorlatokról; Amerikai apróságok. Otthonunk cím alatt megjelent írások: Szeretnéd, ha szeretnének (Stadler F.); A nő hivatása (B.Baum M.); A háztartás észszerűsítése (B.Baum M.). A következő cikkeket csak az oldalszámok jelölik: Szent Imre Missziós Szeminárium életéből; Szerkesztői üzenetek; Többek között.

Csillagvilág mesterséges égbolton című cikk

Az elemzésre választott szöveg az alábbi formában található az említett újságban.

4.2. A szöveg leíró bemutatása

4.2.1. Mondattani sajátosságok

A Csillagvilág mesterséges égbolton című cikk mondattani elemzése során tekintettel kell lennünk arra, hogy ez tudományos cikk. A leíró vizsgálat során figyelembe kell vennünk a hír specifikus sajátosságait. A mondattani észrevételeim Keszler Borbála Magyar grammatika című egyetemi tankönyvére alapozom.

A mondatok láncszerűen kapcsolódnak egymáshoz. A tudományos cikk mondatainak szerkesztettségére az összetett mondatok használata jellemző. Az alárendelő összetett mondatok tagmondatainak sorrendjében az a leggyakoribb, hogy a főmondatot követi a mellékmondat. Már a szöveg elején szembetűnő, hogy a második mondat kiegészítésként áll az első mondat után. Ezt azzal támaszthatjuk alá, hogy az újságíró előbb megállapít valamit, később ezt a második tagmondatban bővebben kifejti.

Ha csak a reklámok szlogenjeit vesszük alapul a média keretein belül, abban az esetben a tömörség, a rövidség, a frappáns megfogalmazás a fő szempont, s ezért kevésbé alkalmaznak összetett mondatokat, szemben a tudományos szövegekkel. Ezért minimális szerkezeti felépítésű egyszerű mondatokat ritkán olvashatunk ilyen jellegű szövegekben:

„Ez a készülék a Zeiss-planetárium.”

A szakmai szövegekben gyakori a kijelentő mondatok használata. A hír írója tényeket közöl az olvasókkal, nem mondja el a személyes véleményét. A nem tényközlő mondatok előfordulása ritkább. Ha pedig a média szövegeit összességében vizsgáljuk: gyakran fordulnak elő kérdő, felkiáltó, illetve óhajtó mondatok. A reklámok szövegeiben a felkiáltó mondat gyakori.

A funkcionális-szemantikai kategóriák szerint vizsgálva a szöveget a mondatok többsége kijelentő, ezek modális alapértéke a tájékoztatás. Általában a hírek írói állításukat tényként közlik, realitásként ábrázolják a történéseket. A mondatok a valóságot ábrázolják. Az elemzett hírben nem tényközlő kijelentő mondatok ritkán szerepelnek. Ezért beszélői attitűd az ilyen jellegű szakmai szövegekben elvétve fordul elő. Íme egy példa a szövegből:

*„De **talán** nincsen ember, akiben nem támadt volna föl a vágy, hogy a csillagokról, azok járásáról, távolságáról, a csillagképekről és az égi világ egyéb jelenségeiről többet tudjon.”*

A beszédidő jelen idejű a szövegben. Az eseményidő a történés ideje. A megírásakor már fölállították a szövegben említett csillagászati készüléket, ennek eredményeiről számol be az újságíró. Mindezt összegezve az aspektus jellemzője, hogy múlt idejű. A híreket a sajtóban gyakran közlik jelen időben, noha tudjuk, az esemény már korábban megtörtént, vagy még akkor is fennáll.

4.2.2. Szövegtani sajátosságok

A mondattani és a szövegtani elemzés természetes módon érintkezik egymással. A mondat lehetséges minimális szöveg. A szöveg nyelvtani kapcsolatrendszere azonban nem azonos a mondaton belüli, illetve a tagmondatok közötti nyelvtani kapcsolatokkal. Másrészt a szöveget a nyelvtani és a jelentéstani szabályokon kívül pragmatikai elvek is szervezik.

A Csillagvilág mesterséges égbolton című cikk tipográfiai sajátosságai, hogy a szöveg két hasábra tagolódik. Ez a sajtó műfajára jellemző tulajdonság. Formai megjelenítés terén fontos megemlíteni a sajátos kezdőbetűt, mely négy sor magasságú és díszes, ami az olvasó figyelmének a felkeltését szolgálja. Az újságcikkhez négy kép is tartozik, mindegyik címmel ellátva. A multimediális szövegekre leginkább jellemző, hogy a kép és a szöveg elválaszthatatlanok. A kép alatti képcím kisebb betűvel és dőlten van szedve, eltérően a főszövegtől. A szerkesztő ügyelt a formai megjelenítésre, erre szolgálnak a képek, a tördelés, a betűszedés. Érdekesség, hogy a cikk egy képpel és az alatta olvasható képcímmel indul, ezután áll az újsághír címe. Minden bizonnyal ez is azt szolgálja, hogy az olvasó figyelmét magára a cikkre vonja.

Tudományos hírről lévén szó terjedelme és megformáltsága azt az érzetet kelti, hogy lezárt, teljes szöveg. Tájékoztató funkciója van. Pontosan értesülünk, hogyan és milyen okból állították össze ezt a csillagászati készüléket, s ennek segítségével hogyan jutottunk közelebb az égbolt csillagvilágának megismeréséhez. Egyfajta tudományos betekintést nyerünk, de mivel ez a lap nem kifejezetten kutatómunkát végző személyek számára készült, laikusok számára is könnyen érthető.

A szöveg világa zárt, csak azt a jelentést tulajdoníthatjuk neki, amit a kutató, a csillagász, illetve a cikk írója megenged. A tudományos szövegre jellemző tulajdonságokat hordozza a hír. Az író szakszavakat használ, pontosan, világosan fogalmaz.

A szöveg makroszerkezete

A tudományos szöveg világosan elkülönülő részekre bontható: a bevezetés és egységei, a főrész és egységei, a befejezés és egységei. A bevezetés az első bekezdés. Az újságíró fölveti a témát, bevezeti az olvasót a csillagászat tudományába, illetve már felvetődik az igény egy készülék megtervezésére. Majd a főrész következik, amelyben már ennek megvalósulásáról és jelentőségéről olvashatunk. Az utolsó bekezdés a befejezés, amelyben már arról kapunk híradást, mennyire elterjedt, és hogyan hódította meg a világot. A bekezdések között is szövegösszefüggés van.

A szöveg mikroszerkezete

A szöveg szerkezetét vizsgálva: a mondatok tartalmi és logikai szempontból lineárisan kapcsolódnak egymáshoz. A szövegmondatok beépülnek a mondattömbökbe, a kontextus függvényében állnak. Tehát minden mondat a szövegbe ágyazva nyeri el valódi értelmét. A mondatok állításai nem ellentmondóak egymásnak. A hír ezáltal lesz hiteles.

A bekezdéssé szerveződő tartalmi-szerkezeti mikroszerkezeti egységek az újsághírekben vizuálisan is elkülönülnek.

A globális kohézió

A globális kohéziót biztosító szövegszemantikai eszköz — a cím — a szöveg egészére kihat. A cím — „*Csillagvilág mesterséges égbolton.*” — témamegjelölő, a téma fölvezetésére szolgál. Lényeges, hogy magával ragadja az olvasót.

A szöveg egységei között a csillagászatról szóló téma azonosságot teremt. A tudományos szövegek esetében törekszik az író arra, hogy ne térjen el a témától, annak érdekében, hogy egyértelműen fejezze ki mondanivalóját. Az elemzésre választott szöveg egyetlen izotópiáját a „*csillagvilág*”, a „*mesterséges égbolt*” szavak szó szerinti ismétlése, illetve azonos lexikai mezőbe tartozó szavai teremtik meg.

Az elemzett cikkben a kohéziót teremtő tételmondat:

„A német tudomány összeállított egy csillagászati készüléket a világhírű Zeiss-műveknél, melynek segítségével mesterséges égboltra fel tudja vetíteni a csillagoknak kisebb-nagyobb raját, sőt szemléltetni tudja azok járását.”

A tételmondat a hírekben legtöbbször a bekezdés elejére kerül, mert annak van a legnagyobb hírértéke, ezután következik a magyarázat, kifejtés, végül a lezárás.

A szöveg indító mondatának figyelemfelkeltőnek kell lennie. Itt a szöveg első mondatában ez talán kevésbé valósul meg:

„Az égbolt csodálatos világával minden este fölénk borul.”

Az elemzett szöveg záró mondatainak az utolsó bekezdés tételmondata tekinthető, amely az összegzést, lezárást is tartalmazza egyben.

„Érthető tehát, ha a népies csillagászat művelésének ez a módja az utolsó évtizedben meghódította a világot.”

A szövegnek tehát a klasszikus értelemben vett zárómondata nincs, de az idézett példa tölt be hasonló funkciót.

A tudományos szövegekre jellemző, hogy a kulcsszavak gyakran ismétlődnek. Ezek a szöveg kohenzítását biztosítják: *„mesterséges égbolt”, „csillagvilág”, „csillagkép”, „csillagászat”, „csillagászati készülék”, „Zeiss-planetárium”.*

A szöveg előzményére vonatkozó mondatokban az újságíró fölveti a csillagászati készülék szükségességének kérdését. A következményben a jelentőségéről és elterjedéséről számol be.

A helyet és az időt jelölő szemantikai elemek a tudományos cikkben a találmány körülményeit fejezik ki. A híradásnak hitelesnek kell lennie. A szövegben a következő elemek mutatják ezeket az adatokat:

„A német tudomány összeállított egy csillagászati készüléket a világhírű Zeiss-műveknél, melynek segítségével mesterséges égboltra fel tudja vetíteni a csillagoknak kisebb-nagyobb rajját, sőt szemléltetni tudja azok járását.”

„A mesterséges égbolt, amely alatt ezt a készüléket felállítják, egy épület kupolája.”

A szöveg stilisztikuma

A szöveg stilisztikumát a műfaj határozza meg. Mivel ez tudományos szöveg, leginkább a szakszavak használata jellemzi szókészletét. Kivételek, az első bekezdésben olvasható költői képek:

„teremtés csodálatos világa”, és „az égbolt csodálatos csillagvilága”.

A szakmai szövegekben ritkán, de előfordulnak költői képek, amelyek az információ nyomatékosítását, a szemléletességet szolgálják.

A lineáris kohézió

A tudományos szöveg explicitiségre törekszik. Ahhoz, hogy a laikusok számára is könnyen érthető legyen a csillagászatról szóló hír, az újságírónak világosan, egyértelműen kell fogalmaznia.

A korreferens szavak a **szövegkohézió** eszközei. A tudományos szövegekben leginkább az ismétlések tartják fenn a témát. A legtöbbször használt korreferenciális eszköz a szakmai szövegekben az ismétlés. Az elemzett szövegben az alábbi szavak szótöveit többször is visszatérnek:

„*csillagvilág*”, „*csillagászati készülék*”, „*mesterséges égbolt*”.

Az ismétlésen kívül a rokon értelmű szavak is fönntartják a témát:

„*csillagvilág*”, „*csillagos ég*”.

A tudományos szövegekben az értelmezés is szemantikai folytonosság eszköze:

„*A német tudomány összeállított egy **csillagászati készüléket** a világhírű Zeiss-műveknél, melynek segítségével mesterséges égboltra fel tudja vetíteni a csillagoknak kisebb-nagyobb raját, sőt szemléltetni tudja azok járását. Ez a készülék a **Zeiss-planetárium**.*”

A hírben megnevezett szavak (*égbolt, csillagvilág, köd, felhőzet, égitestek, csillagos ég, csillagok, égi világ, csillagászat, csillagászati készülék, mesterséges égbolt, Zeiss-planetárium, csillagkép, állócsillag, planetárium, Tejút, ködkép, Nap, Hold, bolygók, hold- és napfogyatkozások, hullócsillagok, üstökösök*), a csillagászat tudományának fogalomkörébe tartoznak. Ezek teremtik meg a mezőösszefüggést. Az alá- és fölrendelt fogalmak együttesen a teljes szerkezetű mezőösszefüggést teremtik meg.

Az újsághír első bekezdését megvizsgálva, az azonos asszociációs mezőbe tartozó fogalmak metaforikus viszonyba kerülnek egymással.

„*Az **égbolt csodálatos csillagvilágával** minden esete fölénk borul. Sokszor eltakarja ugyan szemünk előtt a téli köd vagy felhőzet. De legtöbbször gyönyörködhetnénk a fölöttünk tündöklő égitestekben, ha alkalmunk lett volna a teremtésnek ebbe a **csodálatos világába** jobban behatolni, több tudást, mélyebb betekintést szerezni.*”

A mellérendelő kötőszók ugyancsak a globális kohézió megteremtői. Az elemzett szövegben több esetben is előfordul, hogy az ellentétes mellérendeléssel kapcsolódó mondatokban kötőszó áll a mondat elején.

„*A legtöbb ember csak mindennapi, szürke, gondolattalan tekintettel méri végig néha napján a csillagos eget. **De** talán nincsen ember, akiben ne támadt volna föl a vágy, hogy a csillagokról, azok járásáról, távolságáról, a csillagképekről és az égi világról többet tudjon.*”

A tudományos szövegekben a pontos, világos megfogalmazás követelmény, ezért a szemantikai hiány ritka, bár előfordul. Leginkább akkor, amikor a szövegelőzményből egyértelmű a kontextuális hiány:

„Érthető tehát, ha a népies csillagászat művelésének ez a módja az utolsó évtizedben meghódította a világot.”

A szöveg **konnexitását** szöveggrammatikai elemek segítik. A kontextus ismerete miatt a címben a „*csillagvilág*” szó említése miatt, a vele egy jelentésmezőbe tartozó szavak határozott névelővel szerepelnek a szövegben:

*„az égbolt”, „a csodálatos világába”, „a csillagos eget”, „a csillagokról”, „a csillagképekről”
„az égi világ”*

Előfordul, hogy első említéskor névelő nélkül szerepel a fogalom, másodszori előfordulásakor, mikor ismertté vált az olvasó számára, már határozott névelősen említjük:

*„A német tudomány összeállított egy csillagászati készüléket a világhírű Zeiss-műveknél, melynek segítségével **mesterséges égboltra** fel tudja vetíteni a csillagoknak kisebb-nagyobb raját, sőt szemléltetni tudja azok járását.” ... „**A mesterséges égbolt** ...”.*

A „*mesterséges égbolt*” és a „*Zeiss-planetárium*” kulcsszavak a képcímekben is névelővel állnak, mert a befogadónak már vannak előismeretei a hírről.

A szóismétlés elkerülése érdekében legtöbbször névmással helyettesítik a fogalmakat. A mutató névmás az egyik leggyakoribb konnexitást teremtő eszköz:

„Ez a készülék a Zeiss-planetárium.”.

„Érthető tehát, ha a népies csillagászat művelésének ez a módja az utolsó évtizedben meghódította a világot.”

A következő példában az „*ezt*” névmási anafora utal a kijelölő jelzőként a szövegelőzményben említett készülékre:

*„A mesterséges égbolt, amely alatt **ezt** a készüléket felállítják, egy épület kupolája.”*

Az újsághír jelen ideje az utolsó bekezdésben múlt idejűre vált, ezzel érzékelteti, hogy a csillagászati készülék, a Zeiss-planetárium már használatban van, sőt elterjedt a világban, tehát a későbbiekre is kihat. Múlt idejű az állítmány abban a tagmondatban, amikor először kerül említésre a készülék, hangsúlyozva az eseményidőt:

*„A német tudomány **összeállított** egy csillagászati készüléket a világhírű Zeiss-műveknél,”*

A szöveg jelentős része kijelentő módban íródott megfelelően a tudományos cikk tájékoztató funkciójának.

4.3. Történeti, összevető vizsgálat

Az utolsó fejezetben történeti aspektusból közelítem meg, hogy a sajtó nyelve hogyan változott az elmúlt hét évtized során.

Amennyiben a hagyományos mondat-megközelítés eszközeit vesszük figyelembe, azt állapíthatjuk meg, hogy a mondatok szerkezete, a mondatok fajtája és modalitása említést érdemlően nem változott.

A fentebb bemutatott szövegvizsgálati szempontok alapján az újsághírek elemzéseit összehasonlítva elmondhatjuk, hogy a legszembeütőbb szövegtani különbségek tipográfiai jellegűek. Az első bekezdésben iniciáléval induló mondatkezdés ma már archaikusnak tűnik, használatos ez a megoldás.

Napjaink sajtójában elterjedtebb a főcímet értelmező alcím használata, amely a főcímhöz hasonlóan a szöveg témájára utal. A főszövegbe ágyazva rövidebb — grafikai eszközökkel kiemelt — írásokat olvashatunk, amelyek a főtémához kapcsolódnak. Manapság gyakran előfordul, hogy az újsághírek az első bekezdésben összefoglalják a hír lényegét. Ez előre utal a szövegre, és hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó, miután kézbe veszi a szöveget, minél hamarabb értesüljön a legfontosabb hírekről.

Ugyan nem tartozik a történeti összehasonlító vizsgálat keretébe a helyesírás problematikája, a változásra összpontosítva megemlítem, hogy a ma érvényes helyesírási szabályok értelmében az újságcikkek címei, illetőleg képcímei után nem teszünk pontot. Az 1937-es Világposta című lap természetesen még a régi formát használja.

Az elemzésre választott szövegek szinkrón elemzése során igazolódni látszik az a feltevésünk, hogy mondattani és szövegtani szempontból csak nagyon csekély mértékű változás történt. Ha az egészen apró különbségekre szeretnénk rávilágítani, ehhez egy sokkal részletesebb, mélyrehatóbb elemzésre lenne szükség.

Irodalomjegyzék

- Szikszainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Keszler Borbála 2000. Mondattan. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 367–554.
- Bernáth László 2000. *Új műfajismeret*. Sajtóház Lap- és Könyvkiadó Kft, Budapest, 13-102.
- Tótfalusi István 2002. *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest, 529.
- Diurnus (Bodor Pál) 2003. *A kíváncsiság mestersége*. Budapest, 114–130.
- Tolcsvai Nagy Gábor. 1998. *A nyelvi norma*. Nyelvtudományi értekezések 144: 201–213.
- Petőfi S. János. 1996. *Multimedia: Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése I*. Budapest.
- Petőfi S. János 1998. *Multimedia: Több mediális összetevővel rendelkező irodalmi szövegek elemzése II*. Budapest.